

Kan vetenskapen befria oss?

Hur gör vetenskapens resultat oss friare? **Hugo Strandberg** reflekterar om ett projekt som inte infriat högt ställda förväntningar.

Upplysningens tro på vetenskapen uttrycktes ofta i termer av befrielse. Vi ska inte längre vara bundna av naturkrafter vi inte förstår oss på, och vetenskapen kommer att ge oss ett demokratiskt samhälle, frihet, jämlikhet och broderskap. Och fortfarande är detta ett sätt man gärna talar om vetenskapens betydelse på. Men stämmer det här?

När det gäller naturvetenskapen är det inte svårt att se hur tanken går. Genom att få mer kunskap om något, får vi makt över det och vet vi hur vi ska gå tillväga för att förändra det på det sätt vi vill. Så kan vi bota sjukdomar, få en säkrare försörjning där inte missväxt hotar, och bygga bättre hus. Givetvis finns en del problem här. Man kan kritisera den syn på naturen som uttrycks här, där naturen blir något att ha makt över och att göra vad man vill med. Man kan peka på att den här typen av kunskap kan användas förtryckande: tänk på vapentechnologi. Och man kan peka på att om vi på en punkt får mer kunskap och mer makt över naturen, skapar vi nya typer av problem på en annan: ett kärnkraftverk är ett resultat av vetenskaplig kunskap, men skapar samtidigt problem som inte vore tänkbara utan det, nämligen möjligheten av en härdsmälta. Dessa problem ska jag dock inte diskutera här, för jag tror ändå att det är någorlunda klart vad som menas när naturvetenskapen beskrivs som befriande.

Mycket större problem uppstår när vi istället går över till vetenskap om oss själva som handlande varelser. Här fungerar uppenbart inte det ovan beskrivna sättet att förstå vetenskap. Om man får mer kunskap om människor, får mer makt över dem och får veta hur man ska gå tillväga för att förändra dem på det sätt man vill, har resultatet blivit manipulation, motsatsen till befrielse. En sådan manipulation behöver inte nödvändigtvis vara ett resultat av psykologisk forskning, utan kan också äga rum på en samhällslevelig nivå. Statsvetenskaplig forskning som genom opinionsundersökningar vill finna samband mellan ett visst partis agerande och förändringar i stödet för partiet blir manipulativ: forskningsresultatet blir ett sätt för en politiker att lära sig driva opinionen åt ett avsett håll. Problemet här är inte att forskningsresultatet kan missbrukas, utan att det över huvud taget är oklart hur det skulle kunna användas utan att bli manipulativt. Och problemet uppstår just när människovetenskaperna försöker bli naturvetenskapliga, när de tänker i termer av forskningsobjekt som vi ska försöka få makt över. Då förslavar vetenskapen oss istället för att befria.

Här finns några olika vägar att gå. Man skulle kunna för-

kasta upplysningens sätt att beskriva vetenskap, och säga att den inte syftar till befrielse. I så fall återstår förstås att hitta en annan beskrivning. Men man skulle också kunna anamma helt andra sätt att göra människovetenskaplig forskning på. Och i själva verket tror jag att det är så man ofta gör. I ljuset av upplysningens motivering av vetenskaplig forskning kunde man därför förklara varför människovetenskaplig forskning måste se helt annorlunda ut än naturvetenskaplig.

Det man oftast har i tankarna när man vill beskriva människovetenskaplig forskning som befriande är, tror jag, dess ambition att beskriva samhällsförhållanden så som de är. Man kan t.ex. påvisa löneskillnader mellan kvinnor och män, vilket gör att det inte längre blir möjligt för någon viss

politisk grupp att förneka dem. Men forskningsresultatet pekar bara ut detta faktum; det föreslår ingen manipulativ tillämpning, utan lämnar över resultatet till oss alla som politiskt handlande varelser. En annan möjlig form av befriande vetenskap skulle vara en mer aktivistisk typ, där forskaren inte står utanför de samhällsförhållanden forskningen handlar om, utan dels deltar i försöket att förändra dem i demokratisk riktning, dels ser de människor som forskningen handlar om som medskapande i forrådet av

Ett kärnkraftverk är ett resultat av vetenskaplig kunskap, men skapar samtidigt problem som inte vore tänkbara utan det.

kunskap. Svårigheten är dock att vara konsekvent här, så att forskningen inte till slut ändå utförs över huvudet på dem den gäller, för i så fall blir inte detta ett verkligt alternativ. En tredje möjlig form, som nog är den vanliga inom humaniora, är att man inte tänker sig att forskningen har någon direkt påverkan på samhället. Påverkan ses istället som indirekt: människor tar del av ens forskning, får vidare referensramar, blir klokare och mer omdömesgilla, och kan därför sedan ta del i samhällslivet på ett bättre sätt. Att ett barns möjligheter att delta i arbetet för demokrati, vare sig på ett befriande eller destruktivt sätt, är begränsade visar på vikten av sådan kunskap som, i den mån man tar del av den, utökar ens möjligheter på den här punkten.

Kan vetenskapen alltså befria oss? Svårigheterna är nog större än vad man gärna tänker sig, och kräver många gånger att man gör upp med vanliga sätt att bedriva vetenskap på.

Hugo Strandberg är docent och universitetslärare i filosofi vid Åbo Akademi.